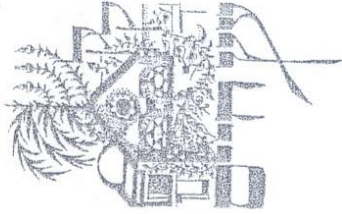

Καταγραφές

Συναγωγή Ετζ Χαγίμ
Τ. 0 251
73001 Χανιά, ΚΡΗΤΗ
Τηλ. (08210) 86286
Τηλ. & Fax (08210) 70397
E-mail: dori@grecian.net
Ιστοσελίδα:
www: etz-hayyim-hania.org

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΗΜΕΡΑ για τον ΕΒΡΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Στις 16 Ιουνίου η Συναγωγή έλαβε μέρος στην Ευρωπαϊκή Μέρα για τον Εβραϊκό Πολιτισμό.

Εβραϊκά μουσεία και κοινότητες σε περισσότερο από 22 ευρωπαϊκές χώρες οργάνωσαν σειρά εκθέσεων και παραστάσεων. Σκοπός ήταν να γνωρίσει το ευρύτατο κοινό το σημαντικό ρόλο των Εβραίων στην ευρωπαϊκή κοινωνία.

Οι εκδηλώσεις προώθησαν οι οργανώσεις Mit 'Net Marit της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Εβραϊκών Κοινοτήτων, το Re de Juderias de Espana (Caminos de Sefarad) και το Γ' ραφείο για την Τουριστική Ανάπτυξη του Bas-Rhin. Θέμα της εκδήλωσης ήταν το 'Εβραϊκό Ημερολόγιο' και μας δόθηκε πλήρη ελευθερία ως προς την παρουσίασή του. Συντονιστές και διοργανωτές ήταν οι κ.κ. Gady Gronich του Μονάχου και Laure Amoyel από το Λουξεμβούργο.

Η δυνατότητα να εκφραστούμε

ελεύθερα έκανε το στήσιμο της έκθεσης μια πολύ ενδιαφέρουσα υπόθεση. Κοινότητες και συναγωγές ενθαρρύνθηκαν να

χρησιμοποιήσουν όλους τους χώρους στη διάθεσή τους. Για όσο αφορά εμάς, διαλέξαμε την ίδια τη συναγωγή, το μικρό (το αρχαιότερο τελετουργικό λουτρό στην Ελλάδα), τους τάφους των ραββίνων στη νότια αυλή και τον ανοικτό χώρο στη βόρεια αυλή.

Στα Χανιά λάβαμε ειδικά υπόψη μας: 1) τη γενική έλλειψη γνώσεων των Ελληνορθόδοξων συμπολιτών μας για τον Ιουδαϊσμό και τους Εβραίους και 2) το ενδιαφέρον που έδειξαν οι επισκέπτες μας - Εβραίοι και μη - για τις Ελληνο-Ισπανικές Εβραϊκές παραδόσεις μας. Θέλαμε επίσης να τονίσουμε διακριτικά ότι κατά κάποιο τρόπο οι Εβραίοι ήταν, μέχρι το τελευταίο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι μόνοι αληθινοί 'Ευρωπαίοι' με τη

ΜΙΑ ΚΡΗΤΙΚΗ

ΕΞΟΔΟΣ

Μάιος-Ιούνιος 1944 της Κατίνας Συγγελάκη

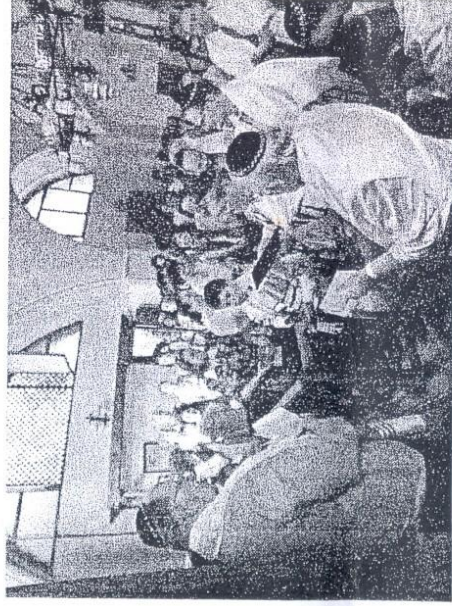
Η σαφή αδιαφορία πολλών συμπολιτών μας για τη μνήμη των Εβραίων Χανιωτών που χάθηκαν στον 2ο Π.Π., μας ώθησε να θυμηθούμε αυτό που έλαβε χώρα εκείνο το πρωί στις 29 Μαΐου 1944, όταν οι Γερμανοί προχώρησαν αυθαισθητά στη σύλληψη της εβραϊκής κοινότητας. Το μικρό από μια χανιώτισσα χριστιανή, η κυρία Κατίνα Συγγελάκη, που έμεινε στην Οβραϊκή, στη Σκουρών, ακριβώς πίσω από τη συναγωγή Ετζ Χαγίμ. Στην αρχή του πολέμου,

(→ σελίδα 2)

ΜΠΑΡ ΜΙΤΖΒΑ του Έντο ΜΩΥΣΗ στη Συναγωγή Ετζ Χαγίμ - 22 Ιουνίου 2002

Από τις 10/10/99, μέρα που λειτουργήσε και πάλι η Συναγωγή μας, μπορέσαμε να γιορτάσουμε πολλά σημαντικά γεγονότα. Η Συναγωγή είχε μείνει έρημη από το καιρό της σύλληψης και εξόντωσης της εβραϊκής κοινότητας το 1944. Με τη σιωπή των τοίχων, και η μνήμη των Εβραίων Χανιωτών είχε χαθεί γρήγορα. Αυτό ήταν και ένας από τους κυριότερους λόγους που μας οδήγησε στην ανασύσταση της συναγωγής. Επίσης σημαντικό ήταν να αφιερώσουμε ξανά το κτίριο στην εβραϊκή θρησκευτική ζωή, οποία και να 'ταν η μορφή που θα έπαιρνε. Ένα απλό μνημόσυνο είχε γίνει το 1993, όταν έφθασε στα Χανιά μια ομάδα εβραίων φοιτητών από Αθήνα με τη συνοδεία ενός ραββίνου. Προσπάθησαν να

περιορίσουν τα κοτόπουλα που ήταν μέσα στη συναγωγή, έχοντας ήδη καθαρίσει όλα τα σκουπίδια που υπήρχαν στο χώρο. Προσευχήθηκαν και είχαν το Καντίος για την τελευταία κοινότητα. Μόνο λίγοι από μας δε λάβαμε μέρος, κυρίως επειδή ενώ θυμόμαστε καλά την κοινότητα, για μια στιγμή έπρεπε να παραδεχτούμε ότι ο Χίτλερ τα είχε καταφέρει: μια ερειπωμένη συναγωγή, μια εγκαταλελειμμένη εβραϊκή συνοικία και μια μικρή παλιά Εβραίων που μνημονεύανε τη βίαιη τραγωδία που σημείωνε το τέλος της κοινότητας Χανίων. Την

Το Μπαρ Μιτζβά του Έντο Μωσή (Φωτογραφία του Μανώλη Κοριακίτη)

επόμενη μέρα, ο χώρος ήταν και πάλι γεμάτος με κοτόπουλα, ενώ τα σκουπίδια έγιναν όλο και περισσότερα, όπως συνηθίζονταν εδώ και περίπου 30 χρόνια. Για μερικούς από μας αυτή η παραδοχή ήταν ισοδυναμώσει με μια σιωπηρή, πικρή αποδοχή των γεγονότων.

Από το 1999, η Συναγωγή Ετζ Χαγίμ έζησε μια καινούρια πνοή εβραϊκής ζωής, ίσως διαφορετική από αυτή που τη χαρακτήριζε πριν από το 2ο Π.Π. Είχαμε δύο γάμους, γιορτάσαμε το Πέσach και, όσο είναι δυνατόν, τις μεγαλύτερες εβραϊκές γιορτές, μερικές φορές και χωρίς

μινιάν. Καθημερινά λέμε επίσης και τις προσευχές Σαχρίτ και Μινζά, αλλά μην ξχνάτε κοινότητα και οικογένειες, θα ήταν μάλλον ατίθαιο να έχουμε και ένα Μπαρ Μιτζβά.

Σήμερα πριν 2 χρόνια ο Μίνως Μωσής, η γυναίκα του Λένα και γιος τους Έντο έκαναν επίσκεψη στη συναγωγή μας. Κοιβενατιάζοντας, ρώτησαν εάν θα μπορούσαν να κάνουν το Μπαρ Μιτζβά του Έντο στα Χανιά. Πέρασε περισσότερο από ένα χρόνο πριν να ξαναοικοποιη την κοινότητα, αλλά πέρσι ξεκίνησαν οι προετοιμασίες για την γιορτή. Ο

Έντο ετοιμάστηκε με τον Ραββίνο Ι. Μιζάν στην Αθήνα. Έπειτα κλείσαμε ξενοδοχεία και αποστάσαμε να γίνει το Μπαρ Μιτζβά φέτος στις 22 Ιουνίου. Το πρωί της Παρασκευής 21, έρτασαν στα Χανιά οι περισσότεροι από τους 200 καλεσμένους. Πολλοί ήταν από Αθήνα, αλλά ήρθαν και από τη Λαρίσα, τα Τρίκαλα, το Βόλο και τη Θεσσαλονίκη, τις ΗΠΑ και το Ισραήλ. Η Συναγωγή ήταν έτοιμη με τα καλύτερα φροντά μας στολισμένα στο Βήμα και το γιορτινό παρκοτ στο Εγγάλ.

Ετοιμάσαμε και ένα από τα Σάφερ Τορά, όπου βάλαμε ένα καινούργιο Με'ύα και για πρώτη φορά

στολιστηκε την Τορά με ένα καινούργιο σετ ριμονί, δώρο του κ. και της κας Ίζο και της κας Ρίτας Τεζάρη από Αθήνα. Το

σαββατοκύριοκο ξεκίνησε με τις προσευχές του Μινζά και Αχρίτ και της Καμπαλάτ Σαματάθ. Την επόμενη μέρα όλοι ήρθαμε στη συναγωγή στις 8.30 για Σαχρίτ και στις 9.30 ο Έντο έφερε το Σάφερ Τορά στο Βήμα, με τη συνοδεία φίλων. Αυτοί ετοιμάσαν το Σάφερ για να μπορεί να διαβάσει την Παρασάα. Ο λόγος που έβγαλε ο ίδιος και ο πατέρας του, μας συγκίνησαν βαθιά, επειδή η απουσία της κας Μωυσή, που απεβίωσε πριν

(→ σελίδα 2)

(→ σελίδα 3)

Μια Κρητική Έξοδος

(→ σελίδα 2)

πολλοί Χριστιανοί ζούσαν σε πρώην εβραϊκά σπίτια, επειδή η κοινότητα είχε συρρικνωθεί αρκετά από το 1912. Το άρροβο δημοσιεύθηκε από την 'Εβραϊκή Εστία' στην Αθήνα στην 1^η Ιουλίου 1947 με τίτλο 'Μέσα σε ένα εκκοσμητικό'. Υπάρχει μια μετάφραση στα Αγγλικά (με κάποιες προσθήκες) του κ. Άβι Σαρόν. Οι σημειώσεις σε πλάγιο χαρακτήρα είναι του Νίκου Σταυρουλάκη.

* *

Είχαν τελειώσει τα μαθήματα και γυρνούσαμε μαζί στην πολυαγαπημένη μας γειτονιά, κουβεντιάζοντας για το σχολείο, τις επικείμενες εξετάσεις και τα μαθήματά μας. Αργότερα εκείνο το βράδυ ήρθαν στο σπίτι μας οι δύο φίλες μου, ορφανές, με τις οποίες ήμουν δεμένη από μια αδελφική αγάπη που δε μπορεί να ξεχάσω (Αντές οι δύο εβραϊκόπουλες ήταν κατά πάσα πιθανότητα η Σάρα (22 χρονών) και η Ιοντίνα (20 χρονών) Κόινο. Είχαν και μια άλλη αδελφή, Βουλίτσα, (15 χρονών) και ήταν οι κόρες του Λέον Κόινο, που είχε πεθάνει πριν από το Πόλεμο. Στην Σκουφών 18 ακόμα υπάρχει το εγκαταλειμμένο σπίτι τους. Η Βουλίτσα ήταν πολύ πιθανόν συμπαθήτρια της κας Συγγελάκη. Βλέπε το άρθρο 'Πρόσωπα' στις Καταγραφές, Τεύχος Ι, Φθινόπωρο 2000).

Ήταν ιδιαίτερα ευδιόθετες εκείνο το βράδυ και περάσαμε πολύ καλά. Κατά τις 9 το βράδυ έφθγαν και όλοι πήγαμε στο κρεββατί ξενωσαστα. Χαράματα μας ξύπνησαν άγριες φωνές με δυνατά χτυπήματα στην πόρτα. Στην αρχή νομίστηκε ότι είχε γίνει κάποια εισβολή των Σοβιετικών, αλλά αργότερα διαπιστώσαμε με λυπητή την πικρή πραγματικότητα. Ένα τμήμα κατοχικών δυνάμεων είχε περικυκλώσει τη μικρή μας γειτονιά και με ένα τρομακτικό και βίαιο τρόπο μάζεψαν όλους τους Εβραίους από τα σπίτια τους. Τους έπτεψαν να πάρουν μαζί μόνο τα απαραίτητα ρούχα και λίγο φαγητό για οκτώ ημέρες (Οι SS, που εκτέλεσαν συνήθως τέτοιες επιχειρήσεις με τη βοήθεια του στρατού, δεν είχαν δικό τους στρατόπεδο στην Κρήτη. Η εντολή για τη σύλληψη των Εβραίων και η εκτέλεση ξεκίνησε και αποπερατώθηκε από την ίδια τη Wehrmacht).

Τι στιγμή φρίκης και αγωνία! Ανάγκασαν τους Εβραίους να φύγουν, να αφήσουν τα σπίτια τους, τις δουλειές τους, τα μαγαζιά και τους φίλους τους. Έγχασαν σε δέκα λεπτά όσο είχαν αποκτήσει σε πολλά χρόνια σκληρής δουλειάς

και ιδρώτα. Ήταν όλοι κιάλοι άνθρωποι και ξυφνικά βρέθηκαν συγκεντρωμένοι στο λιμάνι κρατώντας μόνο λίγα ταπεινά υπάρχοντα μαζί, φεύγοντας σαν κρατούμενοι. Οι γενναίοι γερμανοί στρατιώτες καθοδηγούσαν αυτό το άμαχο και άοπλο πληθυσμό 300 Εβραίων της Σκουφών και Δοκάς οδηγώντας βίαια στο λιμάνι, ενώ εκείνοι από την οδό Κονδύλακη και Πόρτου οδηγούσαν σε ένα στενό πέραςμα που βγαίνει έξω από τη Σινδρέσσα νοτιοανατολικά σε μια μικρή ανοικτή περιοχή όπου τους περίμεναν τα φορτηγά. Άλλα αυτοκίνητα περιμεναν στο λιμάνι. Κατά τη διάρκεια αυτής της επιχείρησης στην Οβραϊκή, αξιωματικοί και στρατιώτες συλλαβάνε συγχρόνως τους Εβραίους που έβαιναν στη Χαλέπα και στα Δικαστήρια).

Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, είχαν μάζευσει όλοι στους δρόμους. Αντί να γιορταζούν το Σαμπάθ στη μικρή τους συναγωγή (Ετζ Χαρίμ) είχαν συγκεντρωθεί βίαια στους δρόμους της γειτονιάς τους από στρατιώτες φονιάδες. Δε μπορεί να σας περιγράψω την τραγική σκηνή του αποχαρμημού μας. Είχαμε ζήσει μαζί για τόσο πολλά χρόνια! Και αυτή θα ήταν ίσως η τελευταία στιγμή που θα τους βλέπαμε. Ο πόνος ήταν ακόμα πιο αφύσικτος επειδή η ζωή τους θα ήταν πράγματι δύσκολη από τώρα στο εξής. Ενώ έφευγαν, μας απαγόρευσαν να προσφέρουμε οποιαδήποτε βοήθεια. Η φίλη μου, εκείνη που ήταν τόσο καλή μαθήτριά στο σχολείο μας, μου φώναξε από το πλήθος λέγοντας: 'Κατίνε, σε παρακαλώ, τα βιβλία μου! Χαίρετσε όλους τους φίλους στο σχολείο μας, πες τους γεια από μένα'. Έτσι φύγανε όλοι. Στο τέλος έμειναν μόνο οι γέρο, μερικοί ανάπηροι και λίγα παιδιά. Συγκινηθήκαμε όλοι, πράγματι, όταν μια γερόντισσα που ήταν τυφλή, μια γυναίκα που αγαπούσαμε πολύ, αναγκάστηκε να περπατήσει γρήγορα χωρίς να ξέρει που πήγαινε, ενώ οι βάρβαροι κατακτητές τη στρώχνανε ανελέητα. Πίσω της, οι στρατιώτες άρπασαν μια άλλη γερόντισσα, μόνη και χωρίς συγγενείς, σχεδόν αιονόβια, και την πέταξαν βίαια στο δρόμο (Αυτή ήταν κατά πάσα πιθανότητα η χήρα Αλέγκρα Φράγκο, που έμεινε στην Κονδύλακη 47. Ήταν 93 χρονών). Τα μικρά παιδιά κυκλοφορούσαν στο δρόμο σε να συνέβαινε τίποτα. Μερικά σφίγγανε στα χέρια κομμάτια ψωμί. Τα μισητά φωνάζα και τις βίαιες χειρονομίες

των Γερμανών τους έσπρωχναν χωρίς οίκτος, λες να 'ταν ζώα. Και με αυτές τα φρικτά και τραγικά γεγονότα, ο μικρός πληθυσμός της γειτονιάς μας παρέλασε μπροστά στα μάτια μας. Με την ανατολή του ήλιου, διαπιστώσαμε ότι σ' όλη τη γειτονιά μας δεν υπήρχε πια γυχή. Στις πόρτες ήταν ήδη μαζεμένα τα υπάρχοντα ευρωπαϊκού στυλ των Εβραίων, ενώ άδεμαζαν τα σπίτια τους. Συντομα όλα τα σπίτια έχαναν μετά από τους ανθρώπους που ζούσαν εκεί κι' όλα τα πράγματά τους. Οι στρατιώτες άρχισαν να μεταφέρουν με κυμαρί τα διάφορα υπάρχοντα των εβραίων με ροκαματιά ρηδες και τα φορτωσαν στα φορτηγά: καρέκλες, τραπέζια, κρεβάτια ακόμα σπρωμένα με τα σεντόνια τους και τα μαξιλάριά! Το πρώτο σπίτι που άδειασαν ήταν εκείνο των δύο ορφανών μου φιλενάδων. Αλλά πολύ σύντομα και τα άλλα σπίτια έπαθαν την ίδια προσβολή. Πήγα στο σπίτι τους και μετά από πολλά παρακάλια οι στρατιώτες μ' άρσησαν να πάρω μερικά βιβλία. Μια άλλη φίλη έκανε το ίδιο και κατάφερε έτσι να πάρει τρία από τα σημειωματάρια των κορτσιών. Ήμουν τόσο αναστατωμένη εκείνη την ημέρα που δε μπόρεσα να προστοιμάσω τα μαθήματά μου. Ένοιωθα την ίδια νευρική αγωνία που όλοι νοιάσαμε όταν, σχεδόν πριν τρία χρόνια, έπεσαν οι πρώτες βόμβες και οι Γερμανοί κατέκτησαν το όμορφο νησί μας. Ήταν η ώρα να πάω σχολείο, αλλά αυτή τη φορά δε θα ήταν οι φίλες με τις οποίες πήγαινα κάθε μέρα στα τελευταία ερτά χρόνια. Δεν το άντεξα και μόλις έφτασα στο σχολείο άρχισα να κλάω πικρά. Οι συμπαθήτές και οι φίλοι μου ένοιωθαν τον ίδιο πόνο επειδή ήταν ένα καλό κορτσιάκι και μας αγαπούσε όλους πολύ. Όλοι ήθελαν να μάθουν τι είχε γίνει ακριβώς. Τότε τους μετέφερα το χαρτεσιμό της. Όταν ο δάσκαλος με είδε τόσο αναστατωμένη, με ρώτησε κι' να τον έβλεπα. Καί μόλις έμαθε τα νέα, στενοχωρήθηκε πάρα πολύ και είπε: 'Ήταν πράγματι ένα καλό κορτσιάκι, μια γλυκιά και καλή μαθήτριά!'. Οι ώρες πέρασαν μονότονα, γεμάτες πένθος. Στο τέλος των μαθημάτων φύγαμε όλοι. Εκείνη την ημέρα γύρισα σπίτι μόνη, ενώ μόνο μια μέρα πριν ήμασταν όλες παρέα. Όταν έφθασα στη γειτονιά μου, δεν είχα καρδιά να περάσω από το δρόμο της, επειδή υπήρχαν μεγάλοι σωροί από έπιπλα, ρούχα, κρεβάτια, καρέκλες και παιχνίδια. Μετά που οι Γερμανοί είχαν φορτώσει τα αυτοκίνητά τους με όλα αυτά τα πράγματα, άλλη μια ανατριχιαστική

σκηνή φρίκης ξετυλίχθηκε μπροστά τα μάτια μας. Έλληνες, δίδην Χριστιανοί, γειτόνισσες που έμοιαζαν να πεθούν μόνο λίγα λεπτά νωρίτερα, γελούσαν με τους στρατιώτες, ζητώντας την άδεια τους να πάρουν κι' αυτές μέρος στη λεία από τους άτυχους γειτονές μας. Εσυχώς δεν είδα κανένα αξιοσεβαστό πρόσωπο ανάμεσα τους. Ορδές από τους φτωχότερους γειτονές μπήκαν γρήγορα μέσα στα σπίτια και σε άπιστευτο μικρό χρονικό διάστημα άρπαζαν, σαν να 'ταν η κλοπή καθημερινή τους υποθεση, τα λίγα υπάρχοντα που είχαν αφήσει οι Γερμανοί. Σας έξι το απόγευμα έγινε πάλι ένα άλλο φρικτό γεγονός. Γερμανοί, Έλληνες, παιδιά, γυναίκες, άνδρες, οι γειτονές, όλοι βγήκαν πάλι κρατώντας τη λεία τους. Αισθανθήκα τόσο άσχημα βλέποντας αυτές τις αθλιότητες των Χριστιανών συμπατριωτών, αλλά τι μπορούσα να κάνω; Και έτσι έμεινα να δω από που γινόταν. Έπειτα βράδιασε και οι Γερμανοί έδωσαν διαταγές στην Αστυνομία να φυλάξει τη γειτονιά για τη νύχτα και να μην αφήσει κανένα να περάσει. Έτσι όλος ο πληθός μαζί με τους Γερμανούς έφυγε τραγουδώντας. Και ενώ εμείς πήγαμε στα μαλακά και ζεστά κρεβάτια μας, άλλοι γαυρόταν με το νέο τους πλούτος και άλλοι πάλι, μακριά, ένας θεός ξέρει που!, κουλουριαζόταν χωρίς στέγη στο κεφάλι τους, με τη φρίκη μιας τόσο μεγάλης συμφορές. Θα μπόρεσαν άραγε να το αντέξουν; Και τώρα, ορκίζομαι με βουρκωμένα μάτια επάνω αυτά τα λίγα βιβλία που σώθηκαν από την καταστροφή ότι θα τα κρατήσω στη μνήμη της πολυαγαπημένης φίλης μου και συμπαθήτριας που τόσο νοιάζταν να σωθούν. Την επομένη ημέρα οι δρόμοι ήταν γεμάτοι από απομεινάρια και παλιές φωτογραφίες. Οκτώ μέρες μετά, ήρθαν διάφορα αυτοκίνητα να αδειάσουν τη συναγωγή. Αυτοί οι δίδην πολιτισμένοι άνθρωποι άρπαζαν ότι μπόρεσαν από αυτό το μικρό Οικο του Θεού. Πήραν όλα τα αντικείμενα αξίας και νοίκισαν μετά το κτίριο. Ήταν η τελευταία σκηνή αυτού του φρικτού δράματος. Ήταν φοβερό (Κλάθηκαν όλα τα αντικείμενα από τη Συναγωγή Ετζ Χαρίμ εκτός από το Βήμα και το Εξάλο που καταστράφηκαν αργότερα και χρησιμοποιήθηκαν σε ξυλεία. Το εσωτερικό χορίστηκε σε δομάτια. Το τμήσανο πάνω στην πόλη, μαζί με την επιγραφή καταδείχθηκε και χρησιμοποιήθηκε σε ματάκια' για να κλείσει ένα παράθυρο. Σκάφθηκε και η επιγραφή Ganiti πάνω από την

Μια Κρητική Έξοδος

(→ σελίδα 2)

είσοδο της συναγωγής για να στεφρωθεί μια λάμπα. Στη νότια αυλή ανοίχθηκαν οι τρεις τάφοι των ραββίνων και τα οστά τους σκορπίστηκαν. Μόνο το 1999 μαζεύτηκαν και ενταφιάστηκαν πάλι. Όταν αναστηλώθηκε πάλι η Συναγωγή Ετζ Χαγίμ (1996-99), φάνηκε ξεκάθαρα όχι μόνο ότι ο χώρος είχε βεβηλωθεί γενικότερα, αλλά ότι το είχαν ψάξει ειδικότερα για να βρουν τυχόν κρυμμένα σκεύη αξίας στους τοίχους και κάτω από το πατώμα. Οι οικογένειες που ζούσαν μέσα στη συναγωγή έφυγαν μεταξύ του 1936-1960. Έπειτα ο χώρος έγινε σκοπιτόποπος της γειτονιάς, κατέστει και αυλή για σκύλους).

Οι Εβραίοι έμεναν δεκαπέντε μέρες στη φυλακή της Αγυιάς, έξω από τα Χανιά, χωρίς φαγητό ή ρούχα και μετά μεταφέρθηκαν στο Ηράκλειο. Την επόμενη μέρα τους πήγαν κάτω: κανείς ξέρει που. Είναι ζωντανόι ή μήπως... (Το

έκθεση συντάχθηκε και ένα ειδικό φυλλάδιο με όνομα 'Το Νερό της Ζωής'.

Κατά τη διάρκεια της ημέρας μας συνόδεψε μουσική στη συναγωγή και στη βόρεια αυλή, με επιλογές από σεφαραδικά τραγούδια από την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Βόρεια Αφρική και μουσική Klezmer από την ανατολική Ευρώπη.

Προσφέρμας και φαγητό, με παραδοσιακές συνταγές που ετοιμάζονται συνήθως για τα εβραϊκά γιορτινά τραπέζια στην Ελλάδα. Είχαμε π.χ. *ρέγκες* παστές και θα είχαμε και bagles εάν είχαμε αρκετό χρόνο. Υπήρχαν *μαρκίνος*, *μαρζαπάδες*, *μπορρεκίτας*, *παστέλια* και *rodanches de queso*, και κεράσματα από οινό και τσικουδιά, όπως και κόκα κόλα και άλλα ποτά. Ευχαριστούμε ιδιαίτερος την κα. Λίλικα Μορδού από την Αθήνα που έτοιμα για μας *μπορρεκίτες*, *φλωγιήρες* και *μισοφρήνες*, στέλνοντας τα φαγητά από την Αθήνα. ●

Η συναγωγή έμεινε ανοικτή από τις 9:30 μέχρι τις 10:00 το βράδυ και είχαμε καλή προσέλευση κοινού, που υπολογίζουμε σε περίπου 100 ντόπιους και περισσότερο από 80 τουρίστες κατά τη διάρκεια της ημέρας. Ίσως θα είχαμε και περισσότερες επισκέψεις εάν συμπτωματικά δεν συνέπεσε την ίδια μέρα η επίσκεψη στα Χανιά του Πατριάρχη Βαρθολομαίου από την Κωνσταντινούπολη που φυσιολογικά απέσπασε (και το κατανούσαμε βέβαια) το ενδιαφέρον των συμπολιτών μας.

Η ανταπόκριση των Μ.Μ.Ε. ήταν ικανοποιητική, εκτός από ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε σε τοπική εφημερίδα που έστιαζε ένα πρωτόγνω ο είδος αντισημιτισμού. Στα Χανιώτικα Νέα η είδηση για την εκδήλωση ήταν απλή και σαφή, με υπογραφή της Χαρουράτ Ετζ Χαγίμ που είχε φροντίσει και για τις προσκλήσεις, όπου δεν υπήρχε αναφορά σε ονόματα.

Στην εφημερίδα Κήρυξ δημοσιεύθηκε ένα φαρμακρό και σαρκαστικό άρθρο όπου αναφέρθηκε πολλές φορές το όνομα του διεθνήτη (παρόλο που αυτό δεν υπήρχε ούτε στις ανακοινώσεις ούτε στις συντάξεις) Στο άρθρο αυτό ο συντάκτης υπογράμμισε εμφαστικά ότι δεν υπάρχει καν μια ιουδαϊο-ελληνική παραδοσιακή κουζίνα, αφήνοντας να εννοηθεί ότι δεν υπάρχει και καμία σχέση μεταξύ Ελλήνων και Εβραίων σ' αυτή τη χώρα. Πιο θετική ήταν η ανταπόκριση της Κρήτη TV. Ο

Το Μπαρ Μιτζά του Έντυ Μωσή

(→ σελίδα 1)

ένα χρόνο, βάρινε τις καρδιές όλων μας. Φέροντας τίσις το Σέφερ Τορί στο *Εχάλ*, παντίσαμε τον Έντυ με ροδοπέταλα, ανθόνερο και γλυκίσματα, όπως συνηθίζεται εδώ στην Ελλάδα.

Για μας, πέρα από τη χαρά της γιορτής, ήταν σημαντικό να θυμηθούμε ότι αυτό ήταν το πρώτο Μπαρ Μιτζά, το πέραςμα από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση, που τελείαμε τουλάχιστον από το 1943, εάν όχι νωρίτερα. Κατά τη λίστα με τα ονόματα της Κοινότητας των Χανίων μεταξύ 1941 και 1944 (η χρονιά ήταν 13 συλλήνης) μόνο 6 αγόρια ήταν 13 χρονών. Ο Αλβέρτος Εβραγιόν (ημ. γενν. 1928), ο Βίκτορας Ελζαχάς (1928), ο Μάρκος Ισχακίς (1930), ο Λέων Ισχακίς (1930) και ο Ισαάκ Κοέν (1929). Το Μπαρ Μιτζά τους

θα γινόταν κανονικά μεταξύ του 1941 και του 1943.

Δυστυχώς δεν έχουμε έγγραφα που μαρτυρούν τα θρησκευτικά γεγονότα της τελευταίας κοινότητας: Μπριτ Μίλλα, Μπαρ Μιτζά, γάμος και κηδείες. Ξέρουμε ότι λίγο μετά την άφιξη των Ναζί στην πόλη, ο Όσιμος αναγκάστηκε να παραδώσει στη Wehrmacht όλα τα μαχαίρια για σεσζίτα. Δε ξέρουμε τι άλλες διαταγές δόθηκαν σχετικά με τις θρησκευτικές τελετές. Πιθανόν τα αγόρια που ενηλικιώθηκαν το 1941 και 1942, και ίσως το 1943, είχαν το Μπαρ Μιτζά τους, ενώ σίγουρα αυτό θα ήταν αδύνατο το 1944.

Στο τέλος του Σεπτάβ, ο ραβ. Μιζάν οδήγησε τις προσευχές του Μινγά και Αρβίτ και έκανε Αβδαλά.

Ακολούθησε πλούσιο τραπέζι στην Ταβέρνα Μυροβόλο με

Ευρωπαϊκή Ημέρα για τον Εβραϊκό Πολιτισμό

(→ σελίδα 1)

παραμένει και σήμερα ένα 'ζήτημα' που τοποθετείται μεταξύ των δύο πόλων της Σισιά και του Ισραήλ. Με αυτές τις σκέψεις, στήσαμε την έκθεση με μια πολύπλοκη και ενδιαφέρουσα παρουσίαση. Μέλη της Χαβουρά είχαν αναλάβει τον καλωσόρισμα των επισκεπτών, την περιήγησή και την εξήγηση των εκθεμάτων.

Επειδή το κεντρικό θέμα της έκθεσης ήταν το Εβραϊκό Ημερολόγιο, δώσαμε ιδιαίτερη προσοχή στη συναγωγή. Διαλέξαμε 35 αντιπροσωπευτικά δείγματα εβραϊκής καλλιγραφίας, εικόνες χειρογράφων και μινιατούρες. Τα εκθέματα αναφέρονταν στις εβραϊκές γιορτές: Πέσαχ, Σαβουότ, Σουκότ, Ροσ αΣανά, Γ'ομ Κιπούρ και άλλες μικρότερες γιορτές που σηματοδοτούν τις σημαντικότερες στιγμές της χρονιάς. Υπήρχαν δείγματα από γνωστά και λιγότερο γνωστά εβραϊκά χειρόγραφα, μαχόρ, σιντούρ και σγκαννά. Ετοιμάσαμε και ένα κείμενο με μια εισαγωγή στην εβραϊκή τέχνη και ένα άλλο για την εβραϊκή αντίληψη του χρόνου. Υπήρχε και ένα τρίπτυχο με τις εξηγήσεις των εικόνων με πληροφορίες για την προέλευσή, τη χρονολογία, κτλ. Το μικρό προστοιμάστηκε με διπλό σκοπό: 1) την εξήγηση της σημασίας του τελετουργικού του μικβέ και 2) την έκθεση δειγμάτων σύγχρονης εβραϊκής καλλιγραφίας. Για την

Πάνω:

Ποτά και παραδοσιακά ιουδαίο-ελληνικά εδέσματα που προσφέρθηκαν στη Συναγωγή για την Ευρωπαϊκή Μέρα Εβραϊκού Πολιτισμού.

Κάτω:

Μνημόσυνο για την τελευταία Εβραϊκή Κοινότητα των Χανίων

13 Ιουνίου 2002

Κάθε χρόνο, τα τελευταία 3 χρόνια, τελέσαμε το μνημόσυνο για την τελευταία εβραϊκή κοινότητα που χάθηκε το 1944. Έτσι πονημένους ανακοινώσεις, ετοιμάσαμε αψίδες και προσκλήσεις για το δημαρχο, το νομάρχη και τους Μητροπολίτες Χανίων και Καστελλίου όπως και τις άλλες αρχές της τοπικής κοινωνίας. Δυστυχώς κανείς έκρινε ποτέ σκόπιμο να παρευρεθεί στην εκδήλωση ή να σταθεί έστω και ένα γραπτό μήνυμα. Κι' ενώ υπήρχε αυτό το κλίμα αδιαφορίας, πολλοί ήταν όμως εκείνοι που τον ήθελαν να τις κρεμάσουν στα μαγαζιά τους.

Φέτος δημοσιεύσαμε μόνο ανακοινώσεις στον τοπικό τύπο και περιμέναμε τη συμμετοχή κυρίως των μελών της Καθολικής μας. Το βράδυ της 13 Ιουνίου, λίγο μετά το ηλιοβασίλεμα, περίπου 60 έλαβαν μέρος στην τελετή του Αβρίτ.

Ο διευθυντής της συναγωγής μίλησε λίγο για την ευθύνη του ανθρώπου για τις συμφορές που πλήττουν τη ζωή του και που είναι πέρα από το 'φυσολογικό' ρόλο της φύσης και τον νόμον της. Ο άνθρωπος υποτάσσεται όχι μόνο σε ένα νόμο, αλλά σε πολλούς που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους Μιλώ για τους Νόμους της Φύσης και του Σώματος.

Υπάρχει επίσης ένας Νόμος της Αιτίας και της Συνέπειας που καθορίζει την ανθρώπινη μοίρα. Ο άνθρωπος κατέχει μια διαίσθηση του καλού και του κακού, όπως και επίσης την ελεύθερη βούληση στη ζωή. Αλλά ακόμα κι' εκεί το DNA, οι νόμοι της φύσης και η συνολική ευθύνη μας υπεθυνίζουν ότι μερικές φορές οι άνθρωποι υποφέρουν χωρίς ξεκάθαρη αιτία. Ένας τρόπος να κοιτάξει κανείς στο ρόλο της ανθρωπότητας στο σύμπαν είναι να το δει κανείς σκεδόν σαν μια προστάθεια του Σίσνφου να αναρκαίνει αξίες στον κόσμο για μας. Μπορούμε να το πετύχουμε ή όχι, αλλά στο βαθμό που δεν πετυχαίνουμε τότε υποφέρουμε με το ένα ή τον άλλο τρόπο. Η Τορά είναι ξεκάθαρη γι' αυτό, όπως είναι και ξεκάθαρο ότι η περιγραφή των βαθιών παρεμβάσεων του Θεού στο χρόνο και στην ιστορία δεν είναι μόνο παροδική, αλλά είναι ίσως μια αντήχηση του κόσμου που καθορίζεται από ιστορικές καταστάσεις, πολιτισμούς, γλώσσα και, ακόμα χειρότερα, φιλολογίες.

Για αιώνες είχαμε την τάση να αποδίδουμε στο Θεό αυτά που δε μπορούμε να εξηγήσουμε:

πολέμους, λιμούς, σεισμούς, ξηρασία, πλημμύρες και η φρίκη της του πολέμου, και στον αιώνα μας, η γενεοντία τιθασίνα το μηχανισμό της βιομηχανικής εποχής. Τώρα, στο φως του σήμερα, μπορούμε να δούμε ξεκάθαρα όλα τα κίνητρα: πρόβες, εγώισμο, άγνοια και θυμό που είναι στη ρίζα του προβλήματος των Ισραηλινών και των Παλαιστινίων. Αυτοί που αφήνουν το βάρος της απόθεσης στο Θεό ή στον Άλλον, δεν προσφέρουν και πολύ. Δεν είναι ο Θεός το πρόβλημα, αλλά ο άνθρωπος που αρνείται να αντιμετωπίσει τη διαμάχη.

Οι προφίτες μας ήταν σοφοί άνθρωποι που, σαν όλους τους σοφούς, είχαν απλά μηνύματα σαν αυτό: 'Φτάνει! Σταμάτα και δες τα πράγματα όπως είναι'. Σταμάτα και δες τα πράγματα όπως είναι και όχι όπως καθορίζονται από αυτό που ο μεγάλος Ντόγκεν ονόμασε 'συναίσθημα-σκέψη'.

Η φρίκη της Σοφά και των πιο σύγχρονων γενεοντιών σαν στην Καμπούτση, το Κογκό, κλπ. δεν είναι τιμωρίες που μας έστειλε ο Θεός, αλλά συνέπειες αιώνων άγνοιας και θυμού που ζεστίζουν σε φρονιές και ακατανόητες πράξεις απανθρωπιάς και μίσους.

Καθίκαν μας σ' αυτή τη ζωή θα ήταν απλά να βάλουμε περισσότερο φως, αντίπα, ευσεπλάρχη, συμπόνια και υπομονή στη ζωή μας και στη ζωή των αγαπημένων μας, επειδή όλοι μας αυτό που ψάχνουμε είναι η συμμετοχή. Αυτό δε σημαίνει καθόλου ότι θα πογέσουμε λιγότερο, ή ότι δε θα πάθουμε, να μας φυλάξει ο Θεός, τις συνέπειες της βίας και της άγνοιας, όπως έπαθε η τελευταία μας κοινότητα το 1944. Αυτό το πλάνη, όμως, είναι το μόνο μέρος όπου μπορούμε να ζήσουμε την ανθρωπιά μας.

Μετά λίγα λεπτά σιωπής, ανοίξαμε το Εχλά και προσευχήσαμε στα εβραϊκά, ελληνικά και αγγλικά για τους μαρτυρές. Έπειτα, από το Βήμα της συναγωγής, οι κκ. Ναταλί Βεντούρα, Elizabeth Outram και Κάρεν Κανέλλου διάβασαν τα 263 ονόματα των μελών της κοινότητας του 1944. Στο τέλος ο καθένας πήρε μερικά κερία, τα άναψε και τα έβαλε στη νότια αυλή, γύρω στους τάφους των ραββίνων, στα μεντένια και στα σκαλοπάτια.

Φεύγοντας, αφήσαμε πίσω μας

Ένα ποίημα

Αυτό το ποίημα γράφτηκε από τον John Hamon μετά την πρόσφατη επίσκεψή του στη Συναγωγή. Το συνόδεε μια μικρή σημείωσή του: 'Συγκινήθηκα πολύ με την ιστορία των Εβραίων (των Χανίων) και έτσι την επόμενη μέρα έγραψα αυτό το ποίημα'.

One cruel early morning,
Hundreds suddenly homeless,
Condemned to a lingering death,
Desperately hoping for release.

Terror on the faces,
Fearing what must come,
Holding on to one another,
Like those who went before.

Crammed on board a ship,
Their future starkly plain
Release came when least expected,
Saving all from greater pain.

Δωρεές

Πριν 3 χρόνια η Συναγωγή είχε μια πολύ λιτή εμφάνιση. Οι τοίχοι ήταν απλά ασπροβαμμένοι και δεν υπήρχαν έπιπλα, εκτός από τα καθίσματα, το εχλά και το βήμα. Από τότε προσφέρθηκαν πολλά δώρα και μας είναι πλέον δύσκολο να θυμόμαστε πως ήταν η Συναγωγή τότε. Τώρα μπορούμε ακόμα και να τιμήσουμε τα χαγιάκι με υφαντά και αμπερίσεις. Αυτά είναι μερικά από τα τελευταία δώρα:

1. 95 κεντητά ινδικά μαζιλάρια για τα καθίσματα του Καλ. (Δωρητές: οι οικογένειες Μόνστη και Μπαρναχά από Αθήνα).

2. Θήκη για Ταλλέτ από τα Γιάννενα (Δώρο της κας Αλίκης Μπαρναχά από Αθήνα).

Αυτές οι θήκες για Ταλλέτ ήταν το δώρο που προσφερόταν στα Γιάννενα στα αγόρια για το Μπαρ Μπιτζί. Μόνο πολύ λίγες θήκες έχουν σωθεί και αυτές είναι πολύτιμες επειδή γράφουν τα ονόματα των ιδιοκτητών και την ημερομηνία. Οι περισσότερες είναι μικρών διαστάσεων (20x25 εκ.) και είναι από μοβ ή βαθύ κόκκινο βελούδο. Το πλυσίμο κέντημα "συρμακίσι" με χρυσόκλωστη περιστρέφεται γύρω από σχέδια με λουλούδια και κλαδιά από καρτόνι, που τοποθετούνται επάνω στο βελούδο. Στην πίσω μεριά γράφεται το όνομα του νεαρού και στην άλλη τα Λονά αλμπρίτ (Πλάκες του Νόμου) με ένα στεφάνι από ασπινέμια και χρυσή κλωστή. Η αμπερίωση αυτής της θήκης γράφει: 'Λασιβή Μιχαήλ α'λενι - ΜπεΣιμανΤοβ - 1674 (1914 μ.Χ.)'.

Φέτος το καλοκαίρι είχαμε την τύχη να έχουμε δύο επί πλέον 'χέρια' βοηθείας στη Συναγωγή. Είναι πολύ σημαντικό να κρατήσουμε τη Συναγωγή ανοικτή όσο περισσότερο γίνεται το καλοκαίρι. Μερικές ημέρες έρχονται πάνω από 250 Ισραηλινοί και πολλοί ξεναγοί φέρνουν επίσης ομαδες τουριστών στο Καλ. Αλλά το να κρατήσουμε τη Συναγωγή ανοικτή καθημερινά από τις 8:30 π.μ. έως 8:30 μ.μ. είναι δύσκολο και γι' αυτό η βοήθεια που μας πρόσφεραν οι 2 εθελοντές φέτος είναι πολύτιμη. Ο κ. Christopher Layman από το Παν/μιο του Vermont μας βοήθησε επί ένα μήνα, ενώ πρόσφατα ήρθε η Δίδα Alex Singer από το Παν/μιο του Birmingham που θα μείνει περίπου 2 μήνες. Η ιδέα είχε: 'Εδώ αισθάνομαι σπίτι μου και τα Χανιά είναι πανέμορφα. Η εμπειρία στην Εζ' Χαρίμ είναι για μένα σημαντική και είναι θαυμάσιο ότι μπορώ να προσφέρω κάτι χρήσιμο, να συναντήσω Εβραίους απ' όλο τον κόσμο και να μιλήσω εβραϊκά'.

* *Οποιος ενδιαφέρεται να γίνει εθελοντής στη Συναγωγή Εζ' Χαρίμ μπορεί να επικοινωνήσει με τον διευθυντή.*

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ ΚΑΙ ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Προσχωρ η ιστοσελίδα θα αλλάξει πιο συχνά και ετοιμάσαμε επί πλέον μια βάση δεδομένων, που θα ελεγχθεί ανάλογα με το υλικό και το διαθέσιμο χρόνο. Προς το παρόν οι προσπάθειές μας συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένα θέματα όπως: α) Βιβλιογραφία για τον Ιουδαισμό στην Κρήτη, β) Άρθρα για την κρητικο-ιουδαϊκή ιστορία, γ) Φωτογραφίες, δ) Λίστες με τα εγγεγραμμένα μέλη, στ) Πρόσφατα γεγονότα, ζ) Σχετικό υλικό από άλλα εβραϊκά κέντρα στην Ελλάδα, ζ) Γενεαλογικά δένδρα Κρητικών Εβραίων, καθώς και ονόματα και άνθρωποι που προσέρχονται από κρητικές οικογένειες.

Νικόλαος Χαννάν-Σταυρουλάκης
Διευθυντής Συναγωγής Εζ' Χαρίμ
Τ.Θ. 251, 73001 Χανιά

Τηλ. +30-821- 86286
Τηλ. & Fax +30-821-70397
E-mail: dori@grecian.net

Ιστοσελίδα:
www.etz-hayyim-hania.org

Συντάκτης
Νικόλαος Χαννάν-Σταυρουλάκης

Γραφικά

Πάολα Νικότση
Γραμματοτεχνική υποστήριξη
Αούβα Αμέρ-Κουμαδοράκη
Βιβλιοθήκη
Elizabeth Outram

Φωτογραφίες
Μανούσος Δασκαλογιάννης
Υπολογιστής